

Dobszay László

GONDOLKODÓ

füzetek

A KERESZTÉNY ÉRTELMISÉGI (III)

JEGYZETEK A LITURGIÁRÓL:

5. A liturgikus homília formája

**6. Benedictus Dominus Deus
Israel**

**Szent Ágoston húsvéti beszéde az
újonnan megkereszteltékhez**

3. szám

2002. november

Felelős kiadó:
Dobszay László

Gondolkodó 1. füzet: A keresztény értelmiségi (I). – Jegyzetek a liturgiáról: 1. Igazság és érthetőség. – 2. Hogyan imádkozzuk a 118. zsoltárt?

Gondolkodó 2. füzet: A keresztény értelmiségi (II). – Jegyzetek a liturgiáról: 3. Az éneklőszék. – 4. A liturgikus stílus szétesése. – Aquinói Szent Tamás a hit megvallásáról.

Kézirat gyanánt

A keresztény értelmiségi (III)

Hogyan írhatjuk le az értelmiségi létformát? Miképpen ragadjuk meg a kereszténység „lényegét”? Erre kerestünk választ a sorozat előző írásaiban. És miképpen hat a keresztény értelmiség *értelmiségi* mivoltára kereszténysége? Ez mai kérdésünk. A válasz elég egyszerűnek látszik: ha valaki keresztény (a kifejtett értelemben) és értelmiségi (a kifejtett értelemben), akkor tevékenysége is a keresztény értelmiségié lesz, anélkül, hogy a kettő között erőltetni kellene a kapcsolatot. Ez azonban így fogalmazva félreérthető, s bőségebb megvilágítást kíván.

1.

A kereszténység szerepe az ember életében egyetemes: magát az embert ragadja meg egészben, s csak azon keresztül a tevékenységét. A kereszténységnek nincsenek közvetlen előírásai a keresztény orvos, mérnök, földműves, számítógép-specialista számára; a keresztény *ember* számára vannak előírásai (sőt több, mint előírásai), s ez magába olvasztja ennek az embernek mint orvosnak, mérnöknek, földművesnek, számítógép-specialistának életét is. Akiről beszélünk, az nem valami kiváltságos emberfajta. Beletartozik az emberiség családjába, s a keresztény élet és keresztény morál elsősorban emberként (snem orvosként stb.) kötelezi mindennapi (a szakmai munkán túl nyúló) életvitelében.

Tevékenységre az „állapotbeli kötelességek” általános szabályai érvényesek. Az „állapotbeli kötelességek” konkrét tartalmát maga a szakma határozza meg saját törvényeivel („lex artis”, ahogyan korábban mondtuk), s ez teljes benn-létet követel tőle.

Ugyanakkor kereszténysége több, mint kötelesség: egy bizonyos megajándékozottság állapotában, s a túlvilágra szegzett tekintettel éli mindennapjait. A kereszténység mindenekelőtt ezt a függetlenséget, látszólag még szakmájától is eltávolodó (a „bennléttel” nem ellentétes) függetlenséget adja meg a keresztény értelmiséginek. Tudja, hogy ő elsősorban nem orvos, nem mérnök, nem földműves, nem számítógép-specialista; sőt nem férfi, nem nő, nem magyar és nem európai, hanem ezeknél sokkal előbb és mélyebben: ember és keresztény. Kereszténysége fölébe rendelődik annak, ami benne speciális. És az a „speciális” (szakmája, neme, származása) nem módosítja kereszténységét: nem adatik számára valami különleges or-

vosi, szakmunkási, művészi, politikusi, magyar, lengyel, amerikai, férfi, női emberség és kereszténység, hanem csak a tisztaságban teremtetett és bűnben megromlott, majd Krisztusban megváltott emberi természet.

De a „függetlenség” a másik irányban is adott. Éppen azért, mert tudja, hogy teremtettsége és megváltottsága létezésének *alapjait* határozza meg, ebben horgonyozza le egzisztenciáját, azért tud a világ dolgaira nem a fanatikus elszántságával és kérlelhetetlen előítéleteivel nézni, hanem azokat a maguk mivolta, törvényei, valóságai szerint szemléli, s ha kell, értékeli. Az, aki keresztény szeretne lenni, vagy annak akarja tartani magát, esetleg kétségbeesetten keresi, miképpen bizonyítsa, hogy tevékenysége „keresztény”. Aki létezésének gyökerében keresztény, abban nincsen ilyen bizonyítási kényszer, a dolgokat elfogulatlanul (látszólag még saját kereszténységétől is függetlenül) tudja nézni. Nem hiszi azt, hogy ezt a tárgyat azért kell zöldnek mondani, mert ez kereszténységéből következik. Azt gondolja, ezt a tárgyat azért kell zöldnek mondani, mert zöld. Az igazi keresztény gondolkodás – a legnagyobbaké – mindig realista volt, akkor is, ha igaz, amit Bíbótól tanultunk, hogy a kereszténység mint mozgalom hajlik rá, hogy a valóságot – annak részleteit – beletuszkolja valami ideológiai skémába.

2.

a. A kereszténység elsősorban nem tevékenységünk *tárgyába* avatkozik be, hanem azt befolyásolja, ahogyan magunkat és tevékenységünket meghatározzuk. A keresztény orvos: keresztény ember, s az marad minden tevékenységében, tehát orvosi tevékenységében is. Ez meghatározza, hogyan néz önmagára és munkájára. De ez az „attitűd” egészen belső és személyes. Sokkal inkább tartozik lelkiismeretére, mint a külvilágra. Ha – nagy ritkán – kell, lehet róla vallomást tenni, habár némi alázatos szemérmességgel és óvatos bizonytalankodással (hogy ti. jól fejezzük-e ki magunkat). De bizonyos veszélyekkel jár „hirdetni” is („keresztény orvos vagyok”), másokkal megosztani is („így és így vagyunk keresztény orvosok”); másokra rákényszeríteni pedig („keresztény orvosként követeltem...”) végképp lehetetlen.

Mit foglal magában ez az „attitűd”? Mindenek előtt azt, amit már fentebb mondtunk, hogy ti. magunkat foglalkozásunktól függetlenül keresztényként határozzuk meg: Isten teremtményeként, nyo-

morult bűnösként, akinek értelme elhomályosult és akarata rosszra hajló, de akit Krisztus kegyelmével fölemelt, és saját életében részesített. Élete immár „Krisztusban van elrejtve”, s annak végső értelme nem itt, hanem a beteljesedéskor fog megnyilvánulni.

b. A második következmény – most már értelmiségi tevékenységünk tárgyához közeledve – az *igazság* maradéktalan tisztelete és szeretete. A valóság Isten kezéből kikerült jó, melynek megismerésére – bár töredékes megismerésére – az embert ő tette képessé. Az igazság: az elme megegyezése ezzel az isteni eredetű valósággal. Az igazság keresése az emberi természetnek juttatott legnagyobb kincsek egyike, még így, e természet gyarló állapotában is. Az „igazság” szót itt tágabb értelemben véve a tevőleges értelmiségi foglalkozások valóságtörvényeit is (mondjuk: azokat a feltételeket, melyek mellett egy operáció várhatóan eredményes lesz) benne értjük.

Ennek negatív következménye: nincs olyan erő, mely a megismert igazság megtagadására kényszeríthetne. Sem magam érdeke, sem a barátaim iránti jóindulat („barátom Plátó, de még inkább barátom az igazság”), sem pártom vagy akár egyházam látszólagos érdeke. Az, hogy az igazságot csak töredékesen, sokszor egyoldalúan, tévedésekkel keverve ismerem meg, óvatosságra int az igazság kimondásában, megvédésében, hirdetésében. Ez a realizmus óvszer egy olyan magatartás ellen, mely mindent jobban akar tudni, mint mások, s amely másokat igazságom elfogadására akar szorítani.

Lehetnek olyan jogos érdekek, melyek kedvéért olykor hallgatunk a megismert (vagy megismertnek vélt) igazságról. De nem mondhatjuk igaznak a hamisat és hamisnak az igazat. Az igazsághoz való hűség az emberiség közös hivatása és jobbik felének meghatóan vállalt elkötelezettsége. A kereszténység ehhez a szó eredeti értelmében vett „humán” (ti. az ember-létből következő) hivatáshoz azt adja hozzá, hogy az igazságot és az igazságkeresést Istenre vonatkoztatja. A szakmai igazságok *tárgya* ugyan lehet mulandó földi valóság, de *maga az igazság* az Ősigazságban, a prima veritasban gyökerezik.

A fentiekből egy pozitív erő is következik: nem elég a megismert igazsághoz hűnek maradni. Szükséges, hogy – mindenki a maga tehetsége, életkörülményei, irányultsága szerint – éhezze és szomjúhozza is az igazságot, az igazság (bármilyen, akár tudományos, akár művészeti igazság) tisztázásáért fáradozzon. Ezt nevezhetjük

szakmai erkölcsnek. Az értelmiségi foglalkozását ne csak a megélhetésért és szakmai hírnévért végezze, sőt ne is csak embertársai javáért, hanem az igazság önértékéért, az igazság szerelmétől, a megismerés vágyától hajtva. Kérdezhetjük ugyan, hogy mire jó a megismert igazság, mi annak haszna. De sokkal alapvetőbb (és sokkal elfogulatlanabb) kérdés: *mi* az igazság (önmagáért) ebben vagy abban a dologban?

c. A keresztény értelmiségi felelősségének harmadik terepe: a tevékenységéhez *tapadó* morális körülmények szférája. Lehet, hogy az értelmiségi tevékenysége önmagában tiszta, igazságkeresése is őszinte, mégis problematikussá lesz a hozzá tapadó célok miatt. Hogy durva példákat mondjunk: az orvos a szakmai etika leglelkiesmeretesebb megtartásával és odaadó szolgálatával végez abortuszt; a törvényhozó lelkiismeretes munkával dolgozik olyan törvényen, mellyel mint keresztény nem érthet teljesen egyet; az atomtudós tudja, hogy felfedezését pusztításra fogják használni; a regényíró a művészi igazság teljes ábrázolása közben olyant ír le, melyről tudja, hogy egyesek erkölcsi kárára lehet. Ez már háromszorosan is bizonytalan terület. Egyrészt pontosan megállapítható-e minden esetben, mi az a rossz, s tényleg rossz-e, amit a jó okoz. Másrészt – az erkölcsstan régi dilemmája ez –: hogyan állapítható meg egy adott esetben, hogy mennyi az a „kisebb rossz”, amit egy nagyobb jó érdekében, ha nem is akarunk, eltűrünk. S a harmadik probléma: mi-ben és mennyire kell és lehet eközben közösséget vállalni azokkal, akik nem vallják magukat kereszténynek? Ismét példával élve: dolgoztathat-e egy pap a plébániaépületen vasárnap olyan munkásokkal, akik magukra nézve nem tartják kötelezőnek az ünnep megtartását?

Csak látszólag kerültünk messzire alapkérdésünktől. Bár egy-egy esetre nézve nem tudjuk a tépelődést eltávoztatni, alapvetően mégis azt mondhatjuk, a kereszténységnek e három ponton bizonyára közvetlen, érzékelhető hatása van a keresztény értelmiségi munkájára: hogyan néz önmagára, hogyan néz az igazságra, s hogyan néz a tevékenységéhez szorosan tapadó morális problémákra.

3.

Most áttérünk e tevékenység *tárgyi* feltételeinek vizsgálatára. Mit tud mondani a kereszténység, amikor konkrét kérdéseket teszünk

fel és oldunk meg. Úgy vélem, a keresztény tartalmat most három koncentrikus körben kell elhelyeznünk:

a. A legbelső a közvetlenül *kinyilatkoztatott isteni igazságok* köre. A kutató értelem itt is találkozhat nehézségekkel. Ilyenkor azonban kételye nem a kinyilatkoztatott igazságokra fog irányulni, hanem magára a kutató értelemre. Óvatosan felvetheti a problémát: jól értjük-e, jól látjuk-e a kinyilatkoztatott igazság értelmét? valóságos vagy látszólagos ellentét zavarja-e az elmét? valóban közvetlenül kinyilatkoztatott igazságot érint-e a feltámadott kétely? Bevallhatja a keresztény értelmiségi azt is, hogy nem látja az ellentét megoldását, s ezért vagy későbbre halasztja a további vizsgálatot, vagy meghozza az értelem legnagyobb áldozatát: akaratával beleegyezik a kinyilatkoztatás által értelem elé tárt igazságba, tekintetét arra az Ős-igazságra függesztve, aki nem csal és nem csalódik. Mindenesetre: e legbensőbb körben a „kereszténység” teljes hatékonysággal informálja az értelmiségi munkát. Az értelmiségi itt nem bíróként, hanem megajándékozottként viselkedik.

b. A következő kör: *a kinyilatkoztatásból kikövetkeztetett igazságoké*. Az ide tartozó teológiai következtetések, tények, terminusok és a dogmatika bizonyos bölcséleti előfeltételei kívül esnek tárgykörünkön. De ide tartoznak a keresztény filozófia alapelvei és értékei, melyekkel főként a keresztény antropológia, erkölcsfilozófia, társadalomfilozófia, természetfilozófia területén találkozunk.

Nem vitás, hogy az ezekkel szándékosan szembehelyezkedő gondolkodó aligha nevezheti kereszténynek magát. Azonban két nehézséget nem hallgathatunk el: az egyik objektív, a másik szubjektív jellegű.

E téren az isteni eredetű kinyilatkoztatás igazságaihoz már hozzá keverednek vagy keveredhetnek emberi, bizonyossági fokukban alantabb álló tételek, olyanok, melyek bizonyos történelmi változásoktól sem mentesek. Hogy egy példát mondjunk: azok a társadalomfilozófiai tételek és keresztény állásfogalások, melyek a magántulajdon érinthetlenségére vonatkoztak, kétségkívül módosultak az idők folyamán. Így itt indokolt bizonyos óvatosság, amikor valamit egyszerűen „keresztény” álláspontnak, sőt kötelező keresztény álláspontnak tartunk. A szubjektív nehézség pedig abban áll, hogy míg az első, mondjuk így, teológiai körbe tartozó igazságok azokra vonatkoznak, akik Isten létezését, a kinyilatkoztatást és a ta-

nító hivatalt eleve elfogadják, a filozófiai igazságok érvényesítése többnyire más emberekkel való közösségben valósul meg. Míg a keresztény ember magára nézve kötelezőnek tartja, ami a keresztény tanításból *következik*, ítéletében és megnyilatkozásában ahhoz igazodik, ezt nincs módja (sőt joga sincs) elvárni többi embertársától. Ez a különbség nem ad okot arra, hogy embertársaival való szolidaritását, a felebaráti szeretet kötelességeit és a társadalmi békét „felmondja”, vagy ezen elvek nevében gyűlöletet keltsen. Ami persze más részről nem jelenti, hogy ne lehetne, sőt ne kellene adott esetben elhatárolódnia attól, ami saját keresztény filozófiájával összeegyeztethetetlen, vagy mintha be is kellene hódolnia attól idegen nézeteknek.

c. A harmadik, legkülső kör: a keresztény igazságok és filozófiai alapelvek *alkalmazása* a mindennapi élet sokféleségében. Nagyon szép, amit erről a római oráció mond: „Isten, ki híveid értelmét egy szándékra hozod: add meg népednek, hogy szeresse azt, amit már most megadsz, és vágyja azt, amit ígérsz, hogy a világ sokfélesége között szívünk csak ahhoz a világhoz ragaszkodjék, ahol az igazi örömök vannak – *inter mundanas varietates* ibi nostra fixa sint corda ubi vera sunt gaudia.” Mi köti tehát össze a keresztényeket ezekben a dolgokban? Nem feltétlenül az egyes dolgokban való nézetazonosság. Hanem az alapvetően közös jószándék (a „mens unius voluntatis”), s a szívnek a földön túli dolgokra való irányultsága (*fixitas cordis*).

A konkrét ügyekben azonban ez a hit nem helyettesítheti a konkrét vizsgálódásokat; nem garantálja, hogy e dolgokat azonos módon fogják a hívek megítélni, még akkor sem, ha a végső célokban egyetértenek. A „mundanae varietates” dolgában hitük nem tereli őket feltétlenül egy nyájba. S ettől nem kell félteni a vinculum caritatis, a szeretet kötelékét, mert itt érvényesül a híres ágostoni mondás: „In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas – a szükséges dolgokban egység, a kétséges dolgokban szabadság, de minden dologban szeretet”. Ez a harmadik kör. Melyről kissé részletesebben is beszélnünk kell.

4.

A prudentiának, vagyis a megteendő dolgokban való okosság erényének működését e sorozat első részében Szent Tamás alapján a logikai következtetés, a szillogizmus szkémája szerint írtuk le.

Mint tudjuk, ennek képlete: **major** (vagyis egy általánosabb igazság) – **minor** (vagyis a konkrét eset besorolása az általánosabb igazság körébe) – **conclusio** (vagyis a fentiekből következő döntés). A minor azonban, mint Szent Tamás kifejti, általában az adott ügyben szerepet játszó sokféle tényező számbavételét jelenti. Ezek mutatják meg, az adott dolog milyen szempontból, milyen részben, milyen fokban tartozik a „major” körébe. Ehhez szükségünk van egy sor értelmi képességre és tevékenységre: az emlékezésre, körültekintésre, előrelátásra, stb. Egyes dolgok lehetnek önmagukban nézve („simpliciter”) igazak, de a maguk összefüggésében ilyen vagy olyan szempontból („secundum quid”) tévesek vagy korlátozottan igazak. Az egyszerű igazságokról, axiómákról, alapelvekről egyszerű tételek mondhatók. Istent vagy hisszük, vagy nem. Őt nem lehet „bizonyos szempontból” hinni. Noha az *ember* összetettsége az efféle (mondjuk így: lélektani) ambiguitást nem zárja ki, objektíve Isten léte mégis egyszerű (vagyis nem összetett) igazság. A világ dolgai azonban („mundanae varietates”) nem ilyenek. Ilyenkor „de multis”, sokféle, összetett dologról kell véleményyt alkotnunk.

A keresztény ember számára a végső alapelveket természetesen az isteni (természetben vagy kinyilatkoztatásban adott) igazságok és törvények jelentik. De amikor ezek a világ összetettségére vetülnek rá, akkor az emberi megismerésnek kell munkába állnia, hogy feltárja a dolgok igazi tartalmát és követelményét. S itt nem csak az egyik ember ítélete különbözhet – minden jóakarat mellett – a másiktól, de különféle eredményekre juthatunk a dolgok összetettsége miatt is.

Minél közelebb áll az adott probléma az alapvető vagy következtetett keresztény igazságokhoz, annál kevésbé árnyékolja be az ítéletet az emberi értelem gyarlósága. Minél távolabb esik viszont a dolog ezektől, minél áttételesebben érvényesülnek a helyzetben a keresztény igazságok, annál inkább ki vagyunk téve a különféle, esetleg téves vagy félig téves, másokétól (akár keresztény testvéreinkétől is) eltérő ítéletalkotások kockázatának. Az ügyben megfontolandó tényezők megismerése nem hittevékenységgel, hanem szakmai felkészültséggel és alaposággal történik. A hitnek itt nem az a szerepe, hogy konkrét eligazítást ad, hanem hogy a felkészültséget és alaposágot lelkiismereti kötelességgé teszi. Ez az, amit a

II. vatikáni zsinat a társadalmi tevékenységek viszonylagos autonómiájaként deklarált (Gaudium et spes, I. rész, III. fejezet, 36.), világosan megkülönböztetve ezt ugyanakkor egy olyan felfogástól, mely magát az embert tekintené autonóm, Istentől független létezőnek.

A kérdés megvilágítására két, egymástól meglehetősen távoli példát hozok fel. Lehetnek e példák önmagukban vitathatóak, illusztrációnak akkor is (sőt talán éppen azért) alkalmasak.

A házasság szentsége mélyen a természeti és isteni törvényben, a kinyilatkoztatásban gyökerezik. A család értéke mind a keresztény hit- és erkölcstanhoz, mind pedig a következtetéssel levezetett keresztény morál- és társadalomfilozófiához kitéphetetlenül hozzá tartozik. Nem képzelhető el olyan keresztény eszmélkedés, vagy olyan keresztény akció, mely a család és házasság keresztény értékelésével ellentétes.

E felfogás érvényesítése a mindennapi életben azonban túlmegegy a család értékének deklarálásán (vagy frázis-szerű mondogatásán), sőt túlmegegy az először talán egyértelműnek látszó alkalmazási evidenciákon is. Nyilvánvaló például, hogy amikor a társadalmi szolidaritás az állami gondoskodás formáját ölti, akkor annak meg kell mutatkoznia egy „családbarát” költségvetésben; sőt lehet ez egy adott költségvetés prioritása. De ugyanolyan keresztény érték a rá-szorultakon, a legelesettebbeken való könyörület. Keresztény érték az egészség védelme, a betegeken való segítés. A szellem művelésének, az iskolázásnak elhanyagolása is bírálható lenne keresztény szempontból. Ennyi és még sok más gondoskodás növelése csak az állami bevételek növelésével, vagyis: nagyobb adóprésszel megvalósítható. Nem biztos, hogy a közjót szolgálná: lehet, hogy attól visszaesne a gazdasági teljesítmény, csökkenne az elosztható javak mennyisége, szegényedne az ország, s ez végül is a családok helyzetének romlásához vezetne. Nem akarom e gondolatmenetet a közgazdasági részletekig folytatni. Egy finom egyensúly kereséséről van itt szó. Bár jelentkezhetnek elítélhető szélsőségek, legtöbb esetben minden kormányzat csak „találgatja” a jó arányokat, s a különféle, következményeikben előre teljesen át nem látható „javaslatok” a maguk módján mind az állam legfőbb feladatát, a közjót akarják szolgálni. Könnyelmű lenne a gondos szakmai mérlegelést egy frázisos kereszténységgel kiváltani, vagy tartalmilag keresz-

ténytelennek ítélni egy olyan irányt, mely a finom egyensúlyon belül a lehetséges arányokat így vagy úgy látja jónak meghatározni. Másképpen fogalmazva: aligha lehet egy-egy konkrét intézkedést önmagában nézve, a teljes kontextust figyelmen kívül hagyva úgy értékelni vagy úgy elítélni, mint egy keresztény társadalomfilozófia diadalát vagy éppen egy ellene való támadást.

Másik példám az irodalomból veszem. Ha a művészet célját némi egyszerűsítéssel a Szépben látjuk, nyilvánvaló, hogy az nem független a Jótól, de is nem azonos vele. Megkívánhatjuk, hogy a művész is kövesse az erkölcsöt, adott esetben a keresztény erkölcsöt, nem azért, mert művész, hanem mert ember. Más szóval, a művész nem nyer felmentést az erkölcs alól azért, mert művész. De már nem ilyen egyszerű a helyzet *a mű* esetében. A keresztény művész nem teszi félre hitbeli és erkölcsi meggyőződését művének alkotása közben sem. De ha most nem a művésszel szemben fogalmazzuk meg elvárásainkat, hanem a már elkészült művekre tekintünk (például az irodalomtörténetben), akkor tudomásul kell vennünk, hogy „erkölcstelen” művészek is alkottak kiváló műveket, magas rendű esztétikai értékeket, feltéve, hogy legalábbis a szakmai erkölcs (a gondos megmunkálás és őszinteség) határát a művész nem lépte át.

Sőt, ami kétségbeejtőbb: egyes művek „mondanivalója” (igazságtartalma, értékrendszere, erkölcsi üzenete) is lehet a keresztény számára elítélendő, ugyanakkor a mű lehet tökéletes. Vajon a Daphnisz és Chloé az erkölcstan magasiskolája? Balassi verseinek értékét csökkenti-e a költő csélcsap természete? Amikor József Attila a kommunista párt iránti hűségét fejezi ki, lerontja-e ez versének értékét? Nietzsche filozófiájának elutasításával Nietzsche nagyságát is kétségbe kell-e vonnunk? És fordítva: igazolja-e egy vers művészi értékét a benne meghirdetett vallási, erkölcsi, emberi ideál? A „mondanivaló” teszi-e a vers értékét, vagy az, hogy hogyan mondja a költő? Nehéz, s ismét élére állított kérdés.

Nem tagadjuk, hogy a vers gondolatokat és világlátást is kifejez. Amivel egyet értünk, vagy nem értünk egyet. Lehet, hogy emiatt nem adjuk gyermekeink kezébe, sőt esetleg magunk hitét vagy erkölcsét is féltve tőle, félre tesszük a könyvet. De úgy látszik, e szempontot mégis el kell választanunk a művészi erő elismerésétől, attól, amit továbbra sem vitathatunk el a műtől. Ha elég erősek va-

gyunk hozzá, megértéssel és rokonszenvvel olvashatjuk azt is, amivel mint gondolattal vagy ábrázolt valósággal nem értünk egyet. S akkor hálásak vagyunk a művésznak a művészi élményért, de talán azért is, mert az ő révén többet tudunk a világról és az életről. Sőt lehet, hogy hálából – mint keresztények – egy fohászt is mondunk a költőért, mint emberért.

Az alkalmazások e világában fanatikusnak lenni éppoly hiba lenne, mint e szabadság nevében relativizálni hitünk tartalmát. Van keresztény vallás, erkölcs, filozófia, világnézet. De nem mindig könnyű egy-egy konkrét esetre kimondani: „itt ez a kötelező keresztény nézet”; vagy fordítva: valamit mindenestől elítélni mint a kereszténységtől idegent, azzal összeegyeztethetlent. A világban többségben vannak az olyan dolgok, amikhez való *alapvető viszonyulásunknak* kell kereszténynek lenni, de a dolog érdemi részéről mégis saját fejünkkel kell gondolkoznunk. Isten nem válogatta szét számunkra két halmazba a világ összes dolgait, s nem adta át egy csomagban azt, ami mellett mint keresztényeknek el kell köteleznünk magunkat. Éppen azért kell a hitben nagyon szilárdan horgonyoznunk, hitünk erősítéséért dolgozunk és imádkoznunk, hogy ne kelljen hitünket féltelnünk attól, ha az „alkalmazás” ezen óriási területén szabadon ítélünk.

5.

Hozzá kell még tennünk: az alkalmazások e széles köre nem a templomban valósul meg, hanem a föld-planétán, ahol változó körülmények között együtt élünk más emberekkel, keresztényekkel és nem keresztényekkel, olyanokkal, akik elemzéseik során (akár becsületesen, akár nem) sokban más eredményekre jutottak vagy juthatnak.

Aquinói Szent Tamás a középkori életviszonyok között, az egyetemesen elfogadott keresztény világban élván felveti, el kell-e tűrnünk a hitetlenek, pogányok kultuszait, szokásait. Anélkül, hogy ezeket a kultuszokat és szokásokat a legkisebb mértékig is igazolná vagy elfogadná, mégis azt mondja, hogy azt az Istent kell utánoznunk, aki bár mindenható és végtelenül jó, mégis megengedi a mindenségben a rosszat, nehogy annak elpusztításával valami nagyobb jó is elpusztuljon, vagy valami még rosszabb támadjon. Ezt kifejtve oda konkludál, hogy a botránynak és megoszlásnak elkerülésére, s annak reményében, hogy akiket tolerálunk, lassanként

közelebb kerülhetnek az üdvösséghez, az Egyház olykor eltűri az eretnekek és pogányok kultuszait is ott, ahol nagy a hitetlenek száma (Summa Thol. II/II. Qu. XI, Art. III.). Még egyszer: e gondolatmenet, következtetés és megfogalmazás a középkori történeti állapotokhoz mérendő. De belőle az általánosabb tanulság az, hogy az emberi közösség dolgaiban nem gondolkozhatunk úgy, mintha magunkban lennénk, vagy úgy, hogy fogcsikorgatva és öklünket rázva, mintegy tehetetlenségünkben „nyelnénk le” e különbségeket. Ha ezt így látja Tamás akkor, amikor a kereszténység legszentebb dolgáról a kultusztól van szó, akkor mennyivel inkább igaz ez a keresztény „elvek” társadalmi alkalmazásában, olyan dolgokban, melyek felől nem is lehetünk mindig biztosak, hogy az-e a helyes, az ésszerű, a közjót szolgáló, az Isten szerint való, amit mi annak tartunk.

Nemcsak a jók és rosszak vannak elkeveredve a világban, hanem az igazságok és tévedések is. És nemcsak a világban vannak azok elkeveredve, hanem minden egyes emberben is. Jó az Isten, hogy az üdvösségünkhöz szükséges dolgokban biztos eligazítást adott, nehogy azokban is az igazságok és tévedések elegyében botorkálva kelljen járnunk. De a világ összes dolgainak, a mi mindennapunk sok ügyes-bajos dolgának igazságát csak az ítélet napján fogjuk világosan látni.

Jegyzetek a liturgiáról

5. A liturgikus homília formája

Amikor Szent Ágoston fellépett katedrájára, akkor az Egyház tanítóhivatalának szavát közvetítette a rábízottak felé. Nem beszélt el a fejük fölött, hanem megszólította őket. De nem is cseverészett velük, hanem Isten-adta tekintéllyel tanította őket az üdvösség útjára. Nem saját véleményét adta elő, hanem azt a tanítást, ami reá bízott. Igyekezett, hogy az isteni igazságok behatoljanak a hallgatók elméjébe; de nem az ő mindennapi nyelvüket beszélte, nem a piac szavait használta, hanem az Egyház nyelvét, az Egyház szavait.

Lehetséges, hogy amikor Ágoston egy ifjút a házában tanított vagy barátaival az Isten ügyeiről beszélgetett, akkor másképpen beszélt. Nem mást, de másképpen. A katedra azonban az a hely, ahonnan az autentikus tudással és auktoritással (a megbízatásból származó tekintéllyel) bíró prófétai szó elhangzik.

Ennek stílusa nem a szobai diskurzust utánozza, hanem a közügyekben való megszólalás felelősségteljes, súlyos stílusát. Az ősegyház szónokai: rétori szóval és rétori felkészültséggel bíró, tanult emberek. Az apostolokat Krisztus nem a világ bölcsei közül választotta ki, nehogy ők, vagy mások emberi teljesítménynek tulajdonítsák Isten országának magvetését. A következő nemzedékek „inkulturációja” azonban abban állt, hogy azon a módon szólaljon meg Isten igéje, ahogyan a komoly tanításnak illik megszólalnia. Ezt a kettőséget érezte Ágoston is, mikor így beszélt: „ha nem jött volna előbb Péter, a halász (Petrus piscator), nem jöhetett volna utóbb Ciprián, a szónok (Ciprianus orator)”, utalva ezzel nagy elődjére, a 3. század északafrikai püspökére.

A liturgikus homíliának ilyennek kell lennie. Megszólítani ugyan az embert, a jelen lévő közösséget, de Isten és az Egyház tekintélyével olyan igazságot hirdetni nekik, amely fölötté áll a maga emberi „igazságának”, s olyan módon, melynek méltó voltához minden emberi készülségét igénybe vesz.

A liturgikus homília helye a katedra. Nem a padlón álló olvasó állvány, hanem a kiemelkedő helyen lévő, tekintélyt parancsoló (és egyben a hívőkkel közvetlenebb kapcsolatot létesítő) szószék. „Sta in excelso – állj fel a magaslatra” (Baruk 5, 5) és „Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam – kiálts, ne hallgass, emeld fel, mint a trombitát, a hangodat” (Iz 5,5). Ez a hang nem a szellemeskedő, csevegő, diskutáló partner, de még csak nem is a hittanórán „kérdeve kifejtő” tanító bácsi hangja, hanem Isten által a gyülekezethez küldött hírnöke.

Még kevésbé válhat a pap a padosorok között mikrofonnal kezében sétáló dizőzzé. Ha a pap azért hagyja el a katedrát (szellemi és fizikai értelemben), mert nincs elég tudása hozzá, vagy nem bízik az isteni szó erejében, akkor az a baj. Ha azért hagyja el, mert a közvetlenkedés szerepét akarja eljátszani, akkor meg az a baj!

Legyen bár tanár a hittanórán, de legyen hitszónok a liturgiában. A liturgiát pedig ne változtassa hittanórává!

Jegyzetek a liturgiáról

6. Benedictus Dominus Deus Israel

„Áldott az Úr, Izraelnek Istene, mert meglátogatta és megváltotta az ő népét.” Ezzel az újszövetségi kantikummal kezdi az Egyház a laudesben minden napját. Az új hajnal hasadásakor a megváltás hajnalhasadására gondol, „mivel meglátogatott minket a magasságból támadó”. E gyönyörű szöveg nem egy, de több elmélkedést is megérdemelne, most csak az első mondatról szeretnék valamit megírni.

A Magnificat ugyanezt a megváltás-élményt egy fajta lírai hangon mondja ki. Mária, az alázatos szolgálóleány, Izrael leánya, az Egyház anyja és prototípusa, minden keresztény lélek örök modellje fogadja magába ujjongva a megváltást. A Benedictus ezzel szemben epikus súlyúnak mondható. Zakariás, a szentély papja a kiválasztott nép történelmének távlatában éli át az eseményt. Bár fia révén személyében is részese annak, de mint pap, tudja, vagy legalább sejt, hogy most az teljesedik be, aminek eljövételét az ő szolgálata napról napra megígérte. Sokkal több annál, mint ami pusztán az ő életére vonatkozna.

Az imádkozó keresztény léleknek egyszerre kell máriás és zakariási lelkülettel imádkoznia. Be kell fogadnia e titkot szívének legbensejébe, mint legszemélyesebb ügyét kell szemlélnie, s abban a gondoskodó Istent imádnia. Ugyanakkor ki is kell lépnie saját rövid élettávlatából. Sok kereszténynek valószínűleg azért nehéz a liturgiával együtt érezni, mert az imádságba csak önmagát, vagy legfőlebb környezetét foglalja bele. Igazi keresztény ima nem lehetséges történeti, üdvtörténeti tudat nélkül. „Áldott legyen” nem csupán az én Istenem, hanem Ábrahám, Izsák, Jákob Istene, Izrael Istene és Jézus Krisztus Istene. Személyes ügyeként kell átélnie az emberi nemnek azt a sok ezeréves üdvtörténetét is, mely a teremtéssel elindult; személyes bukásként Ádám bűnét; személyes, neki szóló ígéretként az ősevangéliumot; saját történeteként Izrael népének életútját; s ebben a történeti folytonosságtudatban látni meg az üdvtörténet középpontját, Jézus Krisztus megtestesülését. Az az Isten, aki sokféle rendben és sokféle módon szólt hajdan az Atyákhoz, leg-

utóbb most, Fia által szolt hozzánk, sőt jelent meg köztünk. Izrael Istene az, aki „meglátogatta népét”. Az Ő Epifániáját látja meg öregedő szemeivel a kételkedése ellenére is hűséges pap.

Nemcsak önmaga életéért és megváltottságáért ad hálát az ő énekével reggelenként a keresztény, hanem azért a teljes történetért, ami a világ teremtésétől annak végítéletéig tart.

Szent Ágoston húsvéti beszéde az újonnan megkereszteltekhez*

Amit itt láttok az Isten oltárán, azt már az elmúlt éjszaka láttátok. De hogy mi is lenne az, mire való, mily nagy dolog misztériuma, azt még nem hallottátok. Amit láttok, az kenyér és kehely. Ezt saját szemetek is elmondja nektek. Amit azonban hiteteknek kell megtanulni, az az, hogy a kenyér Krisztus teste és a kehelyben Krisztus vére van. Ennyit elég is lenne mondani ahhoz, hogy hitetek megkapja, amire szüksége van. De a hit bőségesebb oktatásra vágyik, hiszen azt mondja a próféta: „Ha nem hisztek, nem is értetek” (Iz 7,9). Bátran mondhatjátok azért nekem: elénk adtad, hogy higgyük, de most fejsd is ki, hogy értsük.

A lélekben ugyanis efféle gondolat keletkezhetne: Tudjuk, hogy a mi Urunk, Jézus Krisztus honnan vett testet: Máriától. Mint csecsemő szopott, azután nevelkedett, növekedett, ifjú életkorra jutott, majd a zsidóktól üldözést szenvedett, a fára függesztetett, a keresztfán megöletett, a fáról levéve eltemettetett, harmadnapra feltámadott, s amely napon akarta, fölment a mennybe. Oda felvitte testét, s onnan leszen eljövendő, hogy ítélje az élőket és holtakat. Ott ül az Atyának jobbján, de akkor miképpen lehet a kenyér az ő teste? és a kehely, illetve ami a kehelyben van, miképpen lehet az ő vére?

A kenyeret és bort, testvéreim, misztériumnak (vagyis szakramentumnak) mondjuk, mert benne más, amit látsz, és más, amit tudsz. Amit látsz: anyagi színek, amit tudsz: lelki gyümölcs.

Ha tehát meg akarod érteni Krisztus testét, hallgasd az Apostolt, aki azt mondja a hívőknek: „Ti pedig Krisztus teste, az ő tagjai

* Szent Ágoston beszéde természetesen tudottnak tekinti, hogy a kenyér és bor színe alatt Krisztusnak, a Főnek testét és vérének vesszük magunkhoz (valós jelenlét, *realis praesentia*). Jelen beszéde azonban az eukarisztiával, mint Krisztus titokzatos Teste egységének szentségével foglalkozik.

vagytok" (1Kor 12, 27). Ha ti Krisztus teste vagytok és az ő tagjai, akkor saját magatok misztériuma is ott van az Úr asztalán, saját misztériumotokban részesültök. Arra mondjátok „Amen”, amik magatok vagytok, és válaszotokkal ezt mintegy aláírjátok. Azt hallod: „Krisztus teste”, s azt feleled: „Amen”. Légy tehát „Krisztus teste”, hogy igaz legyen ez az „Amen”.

Miért a kenyérben rejlik e misztérium? Nem magam nézetét akarom itt előadni, azért hallgassuk ismét az Apostolt, aki erről a misztériumról beszélve azt mondja: „egy kenyér, egy test vagyunk mi, sokan” (1 Kor 10, 17). Értsétek meg és örvendjete: az egység, az igazság, az istenfélelem, a szeretet az, amiről itt szó van. „Egy kenyér.” Ki ez az egy kenyér? Sokan: egy test. Gondoljátok meg, hogy a kenyér nem egyetlen búzaszemből van, hanem sokból. Amikor titeket exorcizáltak, akkor mintegy megőröltek. Amikor megkereszteltek, akkor beáztattak. Amikor a Lélek tüztét vettétek, akkor megsütöttek. Legyetek az, amit itt láttok (kenyér), hogy magatokhoz vehessétek azt, ami vagytok. Ezt mondja az Apostol a kenyérről.

És hogy mit gondoljunk a kehelyről, bár ki nem mondva, azt is érthetően megmutatja. Amikor sok gabonaszemet összegyűrnak, hogy belőle a látható kenyér alakja legyen, ezzel ugyanaz történik, amit a Szentírás a hívekről mond: „Bennük egy lélek volt és egy szív az Istenhez” (ApCsel 4, 32). És ugyanígy van ez a borral is. Gondoljátok meg, testvérek, hogyan készül a bor. Sok szőlőszem függ a fűtön, de a szőlőszemek leve egy dologgá csordul össze.

Krisztus Urunk (a kenyérben és borban) minket magunkat is megjelölt. Azt akarta, hogy őhozzá tartozzunk, a mi békességünket és egységünket konszekráltta az ő asztalán. Aki az egység misztériumát magához veszi, de nem tartja meg a béke kötelékét, az nem a misztériumot veszi magához, hanem bizonytságot önmaga ellen.

Az Úrhoz, Istenhez, a mindenható Atyához tiszta szívvel térve, amennyire kicsinységünk engedi, adjuk neki a legnagyobb hálát; egész lélekkel kérve az ő egyedül való irgalmasságát, hogy kéréseinket jóindulattal meghallani méltóztasson, az ellenséget cselekedeteinkből és gondolatainkból erejével űzze ki, sokszorozza meg bennünk a hitet, kormányozza elménket, töltsön el lelki gondolatokkal, és vezessen el az ő boldogságára, Jézus Krisztus, az ő Fia által. Amen.

(Dobszay László fordítása)

ÉNEKES ZSOLOZSMA az Esztergomi Breviárium alapján a Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom kiadványai): **0.** Népszolozsmák. – **I/A.** Nappali zsoltároskönyv (Diurnále). **I/B.** Éjszakai zsoltároskönyv (Nokturnále). **II/A.** Ádventi Diurnále. **III/A.** Karácsonyi Diurnále. **IV/A.** Nagyböjti Diurnále. **V/A.** Húsvéti Diurnále. (VI. A Szent Háromnap zsolozsmái – megjelenés előtt.) **VII/A.** A szentek közös zsolozsmái (Diurnále).
Psalterium latino-hungaricum – Latin-magyar zsoltároskönyv.

EGYHÁZZENEI FÜZETEK (A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzenei tanszékének és a Magyar Egyházzenei Társaságnak közös kiadványai):

I. folyam (Tankönyvek): I/3. Katolikus liturgika: A zsolozsma (Dobszay L.) I/4. Katolikus liturgika: Az egyházi év (Barsi B.) I/6. Liturgikus latin nyelvkönyv (Madas E.) I/7. A keresztény istentisztelet I. (Hafenschner K.) I/8. A magyar egyházzenetörténet forrásai (Dobszay L.) I/9. A himnusz (Szendrei J.) I/10. Latin-magyar himnárius (Dobszay L.) I/11. A graduál-antifonák középkori kapcsolatai (Papp A.) I/12. A római mise énekrendje (Dobszay L.) I/12. Rövid bevezetés a zsidó liturgiába (Schmelowszky Á.)

II. folyam (Gregorián műfajok): II/1. Az alleluja (Szendrei J.) II/2: Az antifona (Dobszay L.) II/3. A responsorium (Szendrei J.) II/4. Gregorián példatár egyházzene tanszakok számára. II/5. Psalmorum Melodia (Dobszay L.)

III. folyam (Egyházi kórusművek): III/1. Lassus: Nyolc Magnificat. III/2. Fux: Ádventi Offertoriumok. III/3. Lotti: Mise-tételek. III/4. Resinarius: Responzóriusok. III/5. Polifon vesperás-zsoltárok és antifonák a Rhau-gyűjteményből. III/6. Dufay: 15 himnusz. III/7. Középkori angol carolok. III/8. Palestrina: Himnuszok. III/9. Korai polifónia I. A kezdetektől a Codex Calixtinusig (Mezei J.). III/10. Genfi zsoltárok négy szőlamban Claude Goudimel harmóniáival I-II. III/11. Schein: 18 karácsonyi korál. III/12: Kétszólamú reneszánsz kórustételek (egyneműkarra). III/13. Bicinia Sacra.

IV. folyam (Hangfelvételek): A magyar népének népzenei felvételeken, 8 kazetta (Dobszay L., Németh I.). – Éneklő Egyház I-VI. kazetta.

Dobszay L. liturgiai tárgyú könyvei: A magyar népének. – Zsoltárelmélkedések, zsoltármagyarázatok. – A szentmise magyarázata. – Jegyzetek a liturgiáról. – Barsi B.–Dobszay L.: „Íme, most fölmegyünk Jeruzsálembe”.

Kaphatók a Zeneakadémia egyházzenei tanszékén (VI. Vörösmarty út 35.) Egyéb információk, olvasnivalók:

a www.egyhazzene.hu honlapon

A „GONDOLKODÓ” füzetek: egyszemélyes, ingyenes folyóirat. Azokhoz szól, akik a katolikus dogmához hűséggel, ugyanakkor előítéletek nélkül eszmélkednek az egyház és világ, hitélet és kultúra, liturgia és társadalmi élet dolgairól.

A füzetek függelékében kapnak helyet az Új Emberben éveken át fenn tartott, 2002-ben megszűnt „Jegyzetek a liturgiáról” rovat tovább folytatott darabjai.

A fórum egy értelmiségi személyes nézeteinek ad hangot. Szeretné azt a nyugodt, tárgyyszerű, elemző, ugyanakkor szükség szerint kritikai hangot megütni, mely nemcsak a gondolkodó értelmiség hagyományainak megfelelő, hanem a katolikus egyház szellemi életében is évszázadokon át normálisnak számított.

Személy szerint szívesen fogadok észrevételeket, bírálatokat. Elgondolodom rajta, s értelem szerint visszatérek az azokban felvetett témákhoz. De ez a fórum személyes vita lefolytatására nem alkalmas, így a levelekre nyilvános választ nem tudok adni.

Évente 10 szám megjelenését tervezem (a tanév folyamán havonként egyet). A számonként két liturgikus jegyzet az Új Ember rovat hajdani kéthetes megjelenési ciklusának felel meg.

A füzetet saját költségemen nyomtatom és ingyenesen bocsátom rendelkezésre. Köszönettel veszem, ha valaki önkéntesen és tetszés szerinti mértékben hozzá akar járulni a költségekhez. A füzet postázásának egyetlen feltétele az, hogy az érdeklődő egy levélben kérje a füzet megküldését, s évente adjon fel tíz darab önmagának megcímezett, felbélyegzett közepes vagy nagy alakú borítékot a következő címre: Dobszay László, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 11/A. II. 9. Anyagi hozzájárulás ugyanoda küldhető.
